

ACADEMIA ROMÂNĂ

**INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”**

STUDII DE ISTORIE A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI

VII

SUPLIMENT

SIMPOZIONUL NAȚIONAL CONSTANTIN NOICA

EDIȚIA A II-A

„BUCURIILE SIMPLE”

Arad, 9–10 septembrie 2010

Coordonatori: ALEXANDRU SURDU, VIOREL CERNICA
Ediție îngrijită de MONA MAMULEA ȘI DORU SINACI



EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2011

Copyright © Editura Academiei Române, 2011
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5
050711, București, România
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

Referenți: Acad. Alexandru SURDU
Prof. univ. dr. Viorel CERNICA

Cartea a apărut cu sprijinul CONSILIULUI JUDEȚEAN ARAD
(Centrul Cultural Județean Arad)

Redactor: Adrian Mircea DOBRE
Tehnoredactor: Doina STOIA
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

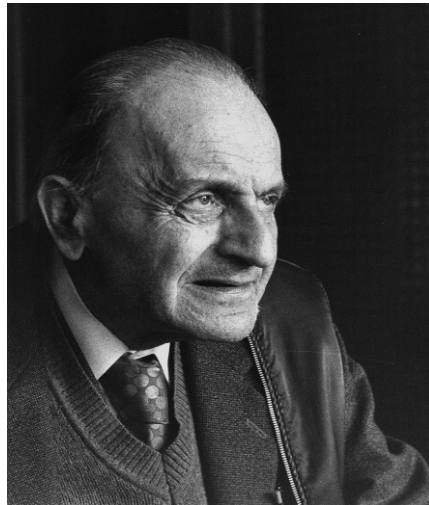
ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Filosofie și Psihologie
„Constantin Rădulescu-Motru”

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA,
Facultatea de Științe Politice,
Filosofie și Științe ale Comunicării

UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” DIN ARAD,
Facultatea de Științe Umaniste și Sociale

CONSILIUL JUDEȚEAN ARAD
Centrul Cultural Județean Arad

SIMPOZIONUL NAȚIONAL CONSTANTIN NOICA
Ediția a II-a
„BUCURIILE SIMPLE”



Arad, 9–10 septembrie 2010

CUPRINS

Simpozionul Național Constantin Noica, ediția a II-a, „Bucuriile simple” (prezentare de Doru Sinaci)	9
Alexandru Surdu , Bucuriile simple și cele șapte păcate	12
Teodor Dima , Empatia – un procedeu integrant de interpretare în logica lui Hermes	19
Marin Aiftincă , Noica, despre ființă în cultura românească	28
Viorel Cernica , Tehnici hermeneutice noiciene	38
Marin Diaconu , Constantin Noica – publicist. Câteva repere	47
Mihai D. Vasile , Despre virtuți și păcat. Cu Sergiu Al-George și Constantin Noica	53
Ioan Biriș , Constantin Noica și metoda matematică	58
Anton Adămuț , Constantin Noica: Despre dubla imposibilă judecată etică ..	74
Mircea Lăzărescu , Ontologia lui Noica în perspectiva științei și a încercărilor contemporane de regândire a ontologiei	79
Florea Lucaci , Bucuriile simple sau asumarea unei gândiri hermeneutice	91
Maria Sinaci , <i>Mathesis</i> – pledoarie pentru simplificarea vieții	101
Mihai Popa , Timp și creație la Constantin Noica	113
Claudiu Baci , <i>Fenomenologia spiritului</i> în interpretarea lui Constantin Noica	118
Mona Mamulea , Mitologia locului incert, diavolul și cele două moduri de situare în cultură	123
Marius Dobre , Constantin Noica despre Europa și comunism în fața provocării lui Emil Cioran	137
Dragoș Popescu , Filosofia lui Descartes în interpretarea lui Constantin Noica ..	141
Ștefan-Dominic Georgescu , Ideea deducției categoriilor la Noica și Hegel	153
Cătălin Bobb , Noica despre „interpretare” sau despre verbul ce pune în acțiune gândirea	156
Șerban N. Nicolau , Interogativitatea ca temei al categoriilor aristotelice la Constantin Noica	169
Cezar Roșu , Constantin Noica: Principiile logicii și legile fizicii	181

FILOSOFIA LUI DESCARTES ÎN INTERPRETAREA LUI CONSTANTIN NOICA

DRAGOȘ POPESCU

„... o idee, oriunde s-ar fi născut ea, devine a mea
dacă sunt în stare să o asimilez în așa măsură
încât să rodească în mine”
(Nae Ionescu, 1934)

Lui Descartes nu-i plăcea să scrie, nici să citească prea mult, constata Constantin Noica. În schimb, îi plăcea să observe, privind către lumea înconjurătoare și, mai ales, către cea din sine însuși¹.

Cercetătorul de astăzi în domeniul filosofiei are obiceiuri mai degrabă contrare celor carteziene: el citește mult și scrie adesea despre ce citește. Timp închinat observării lumii și privirii în sine însuși își acordă tot mai rar. Descartes întârzie adesea în observarea lumii și în privirea în sine însuși, amânându-și – în favoarea acestor ocupații pe care, acum, le-am denumi preliminare – punerea pe hârtie, apoi tipărirea rezultatului cercetării. Astăzi, cu toții, ne străduim să nu întârziem deloc. Să fie graba simptomul progresului, chiar și în filosofie? Ori este vorba despre altceva?

Tânărul Noica și-a pus, pesemne, aceste întrebări, din moment ce schițează portretul „oamenilor care se grăbesc” în filosofie: ei „vor să dezlege și să traducă în câteva cuvinte gânduri grele de sensuri și implicații; [...] vor să se lămurească în materii ce nu comportă întotdeauna o lămurire, sau doar una”². Străduințele sub care cascada de verbe – a dezlega, a traduce, a (se) lămuri – îneacă substantivalele – gânduri, sensuri, implicații – nu sunt totuși, după Noica, expresia unui *pur* interes filosofic, ci expresia *diverselor* interese. Interesul de a rezuma, cel de a expune impersonal și cel de a explica se substituie interesului față de altceva, care îl determina pe părintele filosofiei moderne mai degrabă să întârzie decât să înainteze: „Spiritul te însoțește, îți dă imbolduri, te determină să începi o cercetare, și tot el triumfă din roadele culese. El e umbra ta, dar și principiul tău viu. Cum să te desfaci de el? Poate numai descriindu-l, adică descriindu-te pe tine însuși, așa cum ești în clipele când spiritul acela te stăpânește”³.

¹ C. Noica, *Introducere* (la René Descartes, *Regulae ad directionem ingenii* [*Reguli de îndrumare a minții*]), în românește după textul original cu o introducere și note de Constantin Noica), în: René Descartes, *Două tratate filosofice, Reguli de îndrumare a minții, Meditații de filosofie primă*, traduse de Constantin Noica; *Viața și filosofia lui René Descartes* de Constantin Noica, București, Editura Humanitas, 1992, p. 107.

² Idem, *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 8.

³ *Ibidem*, p. 7.

Să ne oprim, preț de o clipă, asupra acestor două tipuri de interese. De o parte avem, așadar, tipul care se epuizează în rezumare, expunere și explicare. Fiecare dintre aceste operații are un început, o desfășurare, dar, mai ales, un sfârșit. Niciuna nu recuperează în chip fidel obiectul asupra căruia se aplică. Pentru Noica, obiectul acestui tip de interese – ideile apărute de-a lungul dezvoltării filosofiei – nu coincide niciodată cu subiectul purtător al intereselor. Rezumând, expunând, explicând, subiectul deformează continuu obiectul asupra căruia se concentrează, devenind totodată din ce în ce mai sigur de sine.

De cealaltă parte avem de-a face cu un tip de interes care se dizolvă treptat, atenuându-și trăsătura fundamentală, aceea de a se finaliza. Nu trece însă în neant, dizolvându-se, ci îl transportă pe purtătorul său către o istorie a ideilor „pentru ea însăși”⁴. Mai precis, o istorie în care iese în evidență nedeterminarea ideilor, nu determinarea lor, caracterul deschis al problemelor, nu soluțiile acestora. Ceea ce receptează subiectul acum nu mai sunt certitudinile, ci mai mult nedumeririle – adică exact ceea ce a constituit mereu imboldul filosofării autentice.

De ce ar fi de preferat al doilea tip de interes celui dintâi? De ce, în locul certitudinilor, să preferăm nedumeririle, în locul soluțiilor, căutarea lor? Nu cumva tocmai pentru că o asemenea atitudine îl exprimă mult mai bine pe filosof în adevăratul sens al cuvântului?

Marii filosofi sunt, desigur, mari învățători. Dar, înainte de aceasta, înainte de a fi acumulat și transmis cunoștințe, ei au fost, mai ales, căutătorii, deschizătorii de drum ai cunoașterii. A le deprinde modul în care au căutat este, probabil, mai important decât a le prelua cunoștințele – acesta este scopul pe care tânărul Noica vrea să-l atingă prin investigațiile sale istorico-filosofice.

Cercetarea filosofică ca autodescriere – amintită mai sus – nu are deci nimic în comun cu o eventuală autoportretizare duioasă, o admirare a propriilor înzestrări, ci impune o profundă disciplină a conștiinței: de a se desprinde de rezultatele propriilor investigații și a le vedea, până la urmă, ca pe ceva străin. Ceea ce triumfă în investigațiile proprii este spiritul, ceea ce este șubred și eronat își aparține în totalitate.

Rămâne însă valabil faptul că, în viziunea tânărului Noica, îndeletnicirea cu gândirea unui filosof este, totodată, o îndeletnicire cu sine. Preocuparea lui pentru filosofia lui Descartes va trebui, așadar, analizată în funcție de acest fapt, oricât de mult s-ar susține că o asemenea abordare afectează „obiectivitatea” științifică. Studiile lui Noica despre Descartes sunt ample, traducerile reprezentative, dar stăruința asupra operei și vieții părintelui filosofiei moderne nu se reduce doar la atât: o activitate strict științifică, guvernată de cerințele demersului de specialitate. Avem de-a face cu mai mult: cu un efort de autoedificare spirituală, de care trebuie să ținem seama când judecăm asupra anilor petrecuți de Noica în preajma lui Descartes.

⁴ *Ibidem*, p. 13.

Lucrările dedicate de Noica lui Descartes sunt: *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant* (1936) – capitolul „Conceptul de *mathesis universalis* la Descartes”⁵ –, *Viața și filosofia lui René Descartes* (1937) și, desigur, cartea de debut, *Mathesis sau bucuriile simple* (1934), care, deși nu se ocupă explicit cu filosofia lui Descartes, nu este defel lipsită de legătură cu el.

În afară de cărțile numite, Noica a publicat, în primul volum din *Istoria filosofiei moderne. Omagiu prof. Ion Petrovici* (1937), materialul dedicat lui René Descartes, precum și pe cel care se ocupă de *Urmașii lui Descartes*. De asemenea, teza de doctorat, apărută în 1940 sub titlul *Schiță pentru istoria lui Cum e cu putință ceva nou*, revine asupra lui Descartes în capitolul VI – „Raționalismul și logica invenției”. În reviste de specialitate sau în publicații cu caracter cultural mai pot fi identificate articole care tratează incidental sau mai pe larg chestiuni legate de filosofia lui Descartes.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, Noica traduce (cu o introducere substanțială) *Regulae ad directionem ingenii* (1935), apoi *Meditații despre filosofia primă* (1937).

Parcurgând lista de scrieri originale și traduceri legate de Descartes, care adună rezultate ale unei activități de numai șase ani (1934–1940)⁶, opinia lui Noica cu privire la „oamenii care se grăbesc” să rezume, expună și explice ar merita reluată și adâncită. Punctul de plecare va fi, desigur, *Mathesis sau bucuriile simple*, mica scriere de debut noiciană în care se găsesc opțiunile niciodată revocate ale filosofului.

Din perspectiva deschisă de *Mathesis...*, cele două tipuri de interese identificate mai sus, în *Prefața la Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, sunt efectele aderenței subiectului la două tipuri distincte de cultură. Cultura de tip istoric este cea care produce tipul de interes realizat în rezumare, expunere și explicare. Preocupată de finalizare, de definitivare – am putea adăuga: și de aplicare –, ea are o configurație asimetrică: „de la stânga la dreapta”. Planul desfășurării asimetriei culturii de tip istoric este transcendentă; el se găsește „înăuntru, în mine”⁷, ceea ce este valabil și pentru celălalt tip de cultură, cel geometric. Responsabilă de tipul de interes în care predomină incertitudinea și nedumerirea, cultura de tip geometric are ca note constitutive ordinea, constructivismul, imanența⁸.

Ne găsim, aparent, în fața unui paradox. Cum de tocmai în culturile de tip geometric – care „au legi, au câte o *Mathesis* sau tind către una, au construcții grandioase și fac neconținut altele noi”⁹ – domnește o atmosferă de incertitudine și nedumerire?

⁵ Publicat mai întâi în „Revista de filosofie”, nr. 1, 1935, sub titlul *Ideea de știință universală la Descartes*.

⁶ Trebuie precizat că Noica nu s-a ocupat numai cu filosofia lui Descartes în această perioadă. A tradus și din Kant, comentându-l, a publicat studii de specialitate pe alte teme, dar și numeroase articole în reviste și ziare.

⁷ C. Noica, *Mathesis sau bucuriile simple*, ediția a doua, București, Editura Humanitas, 1992, p. 38.

⁸ *Ibidem*, p. 18.

⁹ *Ibidem*, p. 19.

Dar tocmai planul pe care este plasată distincția celor două tipuri de cultură face ca paradoxul să fie aparent. Culturile de tip istoric, deopotrivă înrădăcinate în domeniul transcendent cu cele geometrice, se realizează¹⁰. Cele geometrice, în schimb, nu au „nici o realitate, nici un fel de concret, altul decât concretul palid construit de spirit, pus de spirit, pentru înalta glorie a spiritului”¹¹.

Realizare înseamnă curgere, destin, actualitate. Culturile istorice, pentru a se realiza, se angajează în afara domeniului care le este propriu, părăsesc planul transcendent pentru planul lumii ca prezență, ca fapt viu¹². Atributul lor, „istorice”, este puțin înșelător: în măsura în care se angajează, intră în curgere, destin, actualitate, față de lumea ca prezență, științele naturii țin deopotrivă de culturile de tip istoric, nu doar filosofiele culturii sau folclorul. Împărțirea culturilor în istorice și geometrice de către Noica nu este o altă denumire pentru separarea tradițională a științelor naturii de cele ale spiritului. Tehnicizarea științei, în măsura în care apare ca *destin* al științei, o subsumează culturilor de tip istoric. Știința istoriei însăși, în măsura în care *problematizează*, adică *nu* se angajează, susținând un destin, aparține, pe deplin, culturilor de tip geometric¹³. Preferința tânărului Noica, puternic afirmată, pentru culturile de tip geometric nu ascunde deloc o atitudine scientiștă, contrară celei a maturității filosofului; dimpotrivă, în conformitate cu viziunea lui, scientismele, fără a putea aduce vreun beneficiu autentic științei, aduc continuu prejudicii filosofiei.

Căci culturile de tip geometric sunt, de fapt, terenul pe care se dezvoltă filosofia însăși. Filosofia nu atât ca o metafizică, cu alte cuvinte ca o doctrină printre altele, cât, mai cu seamă, ca o atitudine. O atitudine evazivă față de angajamentul exterior, generator al destinului și care, simultan, catalizează acțiunea interioară, excesivă, dar virtuală: „Toate mișcărilor se fac, dar înăuntru tău stai pe loc. Trebuie să fii întotdeauna disponibil pentru comentariul unor acte pe care totuși nu le-ai făcut”¹⁴. Aparentă imobilitate, învăluind o activitate neîntreruptă.

Văzută din afară, o personalitate ca cea care reiese din descrierea noiciană apare ca o personalitate dificil de pătruns, enigmatică. Nu avem totuși nimic de învățat cercetându-i caracterul enigmatic. El nu este mai mult decât un simptom – indică ceva, dar ceea ce indică este de altă sorginte. Singurătatea purtătorului unei culturi de tip geometric nu este închidere față de „elaborările pure ale spiritului”¹⁵, ci doar față de „falsa bogăție a vieții noastre imaginative”¹⁶. Pe terenul elaborărilor pure ale spiritului, purtătorul culturii de tip geometric nu este atât de singur precum pare. Spiritul este teritoriul singurătății comune a celor care părăsesc planul actului

¹⁰ *Ibidem*, p. 18.

¹¹ *Ibidem*, p. 19.

¹² *Ibidem*, p. 18.

¹³ *Ibidem*, p. 25.

¹⁴ *Ibidem*, p. 72.

¹⁵ *Ibidem*, p. 80.

¹⁶ *Ibidem*, p. 79.

care se realizează pentru o viață trăită pe „un plan mai vast, pe un plan universal”¹⁷, teritoriu al unei co-singurătăți în care este plasată și divinitatea geometrizantă a lui Platon¹⁸.

Atitudinea purtătorului culturii de tip geometric include, așadar, componente ascetice. Evitarea angajamentelor, imobilitatea activă, singurătatea, implicate de opțiunea pentru cultura de tip geometric, nu sunt scopuri în sine, nu garantează prin ele însele accesul la teritoriul singurătății comune a spiritului. Ele nu fac mai mult decât să indice că individul în care se regăsesc a pășit pe acest teritoriu.

Mathesis sau despre bucuriile simple este o schiță a marilor trăsături care-l individualizează pe cel înzestrat cu această atitudine: filosoful. Este, în același timp, un proiect de asumare a lor – expresia clară a *voinței de a trăi așa cum cere ideea, nu doar de a te îndeletnici cu idei*, operând asupra lor ca asupra unor lucruri oarecare, inerte, sub masca falsei „obiectivități”. Personalitatea lui Descartes, ca și lucrările izvorâte din ea, conțin exemplar trăsăturile numite, astfel încât Noica deține temeiul de a le alege ca obiecte ale unui studiu amănunțit: sunt capabile să susțină proiectul unei vieți conforme ideii. Prin „Conceptul de *mathesis universalis* la Descartes”, cel dintâi capitol al lucrării *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, facem însă cunoștință mai ales cu incertitudinea și nedumerirea – caracteristici ale personalității filosofului în general, precum și ale contactului cu gândirea acestuia, vizibile însă din perspectiva ideii, nu din cea a biograficului – într-un caz anumit, de primă importanță: metoda carteziană și proiectata știință universală. Nu este vorba deci numai despre o simplă investigație, aparent dezinteresată, a valabilității și limitelor unei concepții filosofice în context istoric ori sistematic ci, mai mult, și despre semnificația valabilității și limitelor respectivei concepții filosofice asupra celui care investighează.

În scopul obținerii acestei semnificații, cercetătorul trebuie să procedeze cu rigoare și precauție. Iar tânărul Noica remarcă aici îndeosebi curențe de rigoare și precauție, efecte ale intervenției intereselor străine de cercetarea însăși: comentatorii reușesc adesea să dovedească mai curând „ce mult spirit deductiv au ei decât ce înțeles riguros are metoda lui Descartes”¹⁹ sau voiesc „neapărat să salveze o idee, să justifice o teză”²⁰. Problema filosofică se transformă, în ambele cazuri, în pretext, lucru care ar avea sens dacă ceea ce interesează ar fi altceva decât problema; disponibilitatea de a comenta acte pe care nu le-ai săvârșit, cerută de *Mathesis sau bucuriile simple*, suferă aici o răsturnare și o falsificare. Interesul *autentic* față de problemă face dreptate deopotrivă problemei înseși și celui care o cercetează, nu îi nedreptățește. Rigoarea și precauția nu exclud incertitudinea și nedumerirea: „există

¹⁷ *Ibidem*, p. 71.

¹⁸ *Ibidem*, p. 80.

¹⁹ C. Noica, *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, ed. cit., p. 24.

²⁰ *Ibidem*, p. 24.

mai multe prilejuri de nedumerire în operele filosofilor, decât de certitudine²¹; ceea ce este valabil pentru Descartes însuși, filosoful preocupat mai mult decât oricare altul de problema certitudinii. Pe scurt, excluderea nedumeririi și incertitudinii conduce cu certitudine la simularea înțelegerii.

Ideea de metodă și cea a unei *mathesis universalis* au stăpânit deopotrivă spiritul lui Descartes, ani la rând. Cele două idei nu sunt independente una de cealaltă: în timp ce metoda viza realizarea unui instrument de obținere a cunoștințelor, știința universală evoca folosirea acestuia. Noica arată că ambele idei au lăsat, în mod diferit, urme în viața și lucrările filosofului. Ideea metodei traversează trei sau patru scrieri carteziene, căpătând cu timpul tot mai mult contur; ideea științei universale apare, în schimb, în chip confuz, în *Olympica* (unde se consemnează totuși data exactă când i s-a revelat filosofului și împrejurările sub care s-a petrecut evenimentul: 10 noiembrie 1619, în cele trei vise succesive), poate fi reconstituită cu mari aproximații pe baza *Regulilor de îndrumare a minții*, iar *Discursul asupra metodei* și *Geometria* oferă numai „câteva precizări de amănunt și tehnică matematică” în legătură cu ea²², fapt prin care, iarăși, metoda iese în câștig.

Din trimerile incidentale la *mathesis universalis*, risipite în opera filosofului, s-au extras, de către comentatori, posibilele elemente ale acesteia. Ele sunt patru la număr: 1. „știință a proporțiilor”, 2. „o mai bună scriere algebrică”, 3. „geometria analitică”, 4. „ierarhizare a științelor”. Analizându-le pe rând, începând cu ultima, Noica reține doar „știința proporțiilor” ca descriind mai bine ideea științei universale. Aceasta „reprezintă o pornire unificatoare, îndemnul către solidarizarea, sub un anumit semn, a tuturor științelor”²³. Ierarhizarea științelor este numai *rezultatul*, geometria analitică și scrierea algebrică adecvată sunt *procedeele*. Știința proporțiilor este însă *mathesis universalis* căutată, confluența procedeelelor și rezultatului. O știință care, „cuprinzând matematicile de rând, să se întindă peste multe alte discipline (...) spre a trata doar despre ordine și măsură”²⁴. Cunoștințele de tip matematic, pe care Descartes le acumulează cu scopul de a intra în posesia doritei sale științe despre ordine și măsură, îl conduc către înțelegerea acesteia ca o știință de raporturi, apoi ca o știință a proporțiilor²⁵. Este clar: fără matematică, din studiul ordinii și măsurii nu căpătăm rezultatele așteptate. Dar aceasta nu înseamnă că *mathesis universalis* este o matematică: ea pare a se dizolva în matematici, nu este o știință matematică²⁶.

Pe de o parte, ideea unei științe universale nu este separată de ideea de metodă, pe de altă parte, știința universală nu este, ca știință a proporțiilor, o simplă matematică. Acestor incertitudini li se adaugă o a treia: răspunsul la întrebarea „nu cumva știința universală se dizolvă în metafizică?”²⁷ este la fel de nesigur ca și cele anterioare.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 25.

²³ *Ibidem*, p. 36.

²⁴ *Ibidem*, p. 41.

²⁵ *Ibidem*, p. 55.

²⁶ *Ibidem*, p. 56.

²⁷ *Ibidem*, p. 58.

Mathesis universalis ar putea fi, aşadar, *dacă am ignora incertitudinile*: o metodă, o matematică, o metafizică.

Studiul tânărului Noica asupra „Conceptului de *mathesis universalis* la Descartes” are similitudini cu dialogurile platonice de tinerețe. Nu atât soluțiile problemelor păreau a-l preocupa în aceste dialoguri pe Platon, ci degajarea căilor de acces către ele, obținerea certitudinii că s-a înaintat cum se cuvine; cercetarea a fost bine condusă nu atunci când a ajuns cu bine la capăt, ci când pașii au fost bine făcuți. Tot așa, Noica pare mai interesat de explorarea fiecăreia dintre cele trei posibile interpretări ale științei universale – toate autorizate de textele carteziene – decât de impunerea uneia dintre acestea asupra celorlalte.

Viața și filosofia lui René Descartes, al cărui titlu complet trebuia să fie *Viața și filosofia lui René Descartes, înțelese ca trepte ale singurătății sale*, este, la rândul ei, o ilustrare a ideilor programatice din *Mathesis sau bucuriile simple*. O biografie ar reprezenta tot ce ar putea fi mai depărtat de proiectul noician, *dacă* ar fi cu adevărat o biografie. Însă autorul precizează că „interesul cade, în lucrarea noastră, pe opera filosofică a lui Descartes”²⁸. Interesul lui Noica decupează un interval între cel biografic, interesat prea mult de întâmplările mărunte ale vieții, și cel obiectivist științific, excesiv interesat să judece contribuții și să soluționeze chestiuni. Plasându-se astfel, nu i se poate părea că „viața lui Descartes poate fi înfățișată dincolo de orientarea pe care a voit filosoful să i-o dea”²⁹. Viața este acaparată și modelată de gândire. Gândirea îi prescrie vieții programul propriu, supraveghind-o chiar atunci când viața se îndepărtează de îndeplinirea programului³⁰.

Este evident, din perspectiva propusă, că nu numai în cazul lui Descartes, ci în cazul oricărei personalități care ni se prezintă laolaltă cu o operă, viața este susceptibilă de a suferi modelarea prin gândire, devenind program. Este efectul „formalizării”, al „biologiei transfigurată”³¹ solicitate imperativ de *Mathesis sau bucuriile simple*. Descartes se individualizează în chip aparte, arată Noica, prin faptul că transformarea în program a vieții are, la el, ceva *exemplar*. Transfigurarea vieții nu va ajunge însă, nici chiar la el, până la desființarea și înlocuirea vieții de către o serie de rezultate științifice care vor fi apoi supuse analizei. Viața rămâne totuși viață, ceea ce este exemplar nu poate deveni exemplu universal³².

De ce ar trebui salvată viața prin introducerea acestei perspective? Ce oferă ea în plus față de analiza competentă a rezultatelor științifice? Răspunsul lui Noica invocă un mod special de înțelegere, caracteristic doar filosofiei: „Nu, deci, pentru

²⁸ C. Noica, *Viața și filosofia lui René Descartes*, în: René Descartes, *Două tratate filosofice, Reguli de îndrumare a minții, Meditații de filosofia primă*, traduse de Constantin Noica; *Viața și filosofia lui René Descartes* de Constantin Noica, ed. cit., p. 8.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 9.

³¹ C. Noica, *Mathesis sau bucuriile simple*, ed. cit., p. 20.

³² Idem, *Viața și filosofia lui René Descartes*, ed. cit., p. 102.

că folosește, rămâne o filosofie. Dar pentru că te învață să înțelegi, acolo unde tu nu poți fi, acolo unde numai printr-o taină oamenii pot fi. Filosofia carteziană, care năzuise la început să desființeze tainele, te învață măcar atât: să înțelegi cum arată ele³³. Accesul la „taine”, promis de înțelegerea filosofică, este foarte ușor de înțeles greșit. Nimic nu ne duce mai departe de aceste taine decât înțelegerea lor drept un anumit fel de cunoștințe, ascunse, uitate sau pierdute printre altele. Ca produse ale unei vieți obișnuite, nemodelată de gândire, aceste cunoștințe merită poate să rămână îngropate; când, cu ajutorul lor, viața obișnuită a fost înlocuită de viața modelată de gândire, merită să fie scoase la lumină, dar nu pentru că posesia lor ar fi utilă oricui – nu va fi utilă decât tot celor care caută mai mult decât acele cunoștințe.

Ca și studiul conceptelor unei anumite filosofii, la tânărul Noica, studiul vieții unui filosof nu interesează pentru acele certitudini pe care, eventual, i le-ar furniza, ci pentru certitudinea că propria viață tinde să fie acaparată de gândire, nu evoluează pe alte căi decât ale gândirii.

Contribuția lui Noica la *Istoria filosofiei moderne* reprezintă propria sa activitate de rezumare, expunere, explicare a gândirii carteziene. Parcurgând principalele lucrări ale lui Descartes, Noica schițează tabloul gândirii acestuia. Astfel, *metoda* lui Descartes este reductivă și analitică, având ca ideal „atingerea unei științe de fundamente, o știință universală, care să pună în lumină unitatea cu sine a spiritului”³⁴ și un instrument apropiat de cel matematic. *Teoria cunoașterii* evidențiază intuiția și deducția ca principalele mijloace de care dispune intelectul. Aceste mijloace susțin atât un intuiționism, cât și un raționalism carteziene. Intuiționismul lui Descartes reprezintă „deșteptarea la viață a cunoștințelor esențiale pe care spiritul le poartă în sine”³⁵. Raționalismul – folosirea, de către spirit, a metodelor deductive. *Metafizica* lui Descartes este teistă (Dumnezeu este cunoștința fundamentală și garanția obținerii celorlalte cunoștințe) și dualistă (afirmând diferența esențială a naturii spirituale de cea corporală). În *științe*, cartezianismul inaugurează, conform lui Noica, abordarea mecanică a naturii. Contribuțiile matematice, dar și limitele înțelegerii față de unele teorii matematice, sunt amintite. Pasiunea de experimentator a lui Descartes în fiziologie îi evidențiază spiritul pozitiv.

Meritul principal al filosofiei lui Descartes – notat de Noica la capătul șirului altor merite nu mai puțin însemnate, printre care se numără ridicarea matematicilor la rangul de prototip al cunoașterii sau elaborarea imaginii omului ca ființă *educabilă* din punct de vedere intelectual și moral – este: „Orientarea lui Descartes către subiect, îndemnul de a reveni la conștiință și la înțelesurile ei adânci”, ceea ce, pentru tânărul filosof, constituie „o cale regală a filosofiei”³⁶.

³³ *Ibidem*, p. 102.

³⁴ C. Noica, *René Descartes*, în *Istoria filosofiei moderne, Omagiu prof. Ion Petrovici*, vol. I, *De la Renaștere până la Kant*, București, Societatea Română de Filosofie, 1937, p. 221.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 223.

Dacă viziunea omului ca ființă educabilă și ridicarea matematicilor deasupra tuturor celorlalte științe sunt merite mai degrabă istorice, orientarea către subiect constituie, după Noica, ceea ce este încă viu în cartezianism, ceea ce poate susține mai departe o activitate filosofică, construcția pe terenul propriu filosofiei. Eforturile filosofiei moderne în direcția perfecționării morale și intelectuale a omului, precum și cele în direcția perfecționării și aplicării științelor la viața individului și societății, inițiate de singuraticul filosof care a fost Descartes, s-au realizat din plin în veacurile care i-au urmat. Substanța lumii în care ne găsim astăzi, reconstruită de gândirea modernă prin înlăturarea ruinelor Antichității și medievalității, este realizarea acestor eforturi, începute odată cu Descartes. Dar filosoful nu și-a spus, cu acestea, ultimul său cuvânt. A spune despre Descartes că este părintele filosofiei moderne pare, dintr-o dată, în perspectiva aceasta, a spune prea puțin. Ca și Antichitatea sau Evul mediu, modernitatea este înscrisă în granițele propriului ei destin, iar Descartes este cel care îi trasează, de la început, aceste granițe. Prin tendința constantă de a reveni la conștiință și la înțelesurile ei adânci³⁷, Descartes depășește totuși granițele în care a înscris filosofia modernă. Revenirea la conștiință și la înțelesurile ei adânci îl transpune pe Descartes în afara curgerii, destinului, actualității, așadar în afara modernității, pe terenul culturilor de tip geometric, despre care Noica vorbea în *Mathesis sau bucuriile simple*.

Prin *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, programul deschis de tânărul Noica în *Mathesis sau bucuriile simple* își asimilează cele dintâi certitudini. Problematizarea, evitarea angajamentului, opțiunea pentru incertitudine și nedumerire, susținută cu tărie mai înainte, este enumerată acum ca o atitudine printre altele, și încă una care nu oferă o împlinire: „ce e teoria «conceptelor deschise» decât o pierdere în istorie, prin redeschiderea neîncetată a problemelor?”³⁸. A explica istoria, a o lăsa să se explice singură, a te pierde în istorie... toate acestea sunt simple atitudini, adică raportări fluctuante, contingente față de istorie, în fond incapacități față de istorie. Istoria nu dă răspunsuri certe pentru că noi nu-i punem întrebarea potrivită, „întrebarea integratoare de istorie”³⁹.

În faza în care se găsea cu *Mathesis sau bucuriile simple*, gândirea lui Noica nu ajunsese încă la problema întrebării integratoare de istorie. Istoria care „nu reprezintă pe nimeni și nimic”⁴⁰ a acestui moment trebuie deocamdată dată la o parte, pusă între paranteze, pentru a face loc subiectivității pe cale de constituire. Dar este previzibil, încă de pe acum, că această atitudine, atât de carteziană, de fapt, care se manifestă prin suspendarea temporară a istoriei, va regăsi istoria ca problemă asupra căreia merită meditat.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ C. Noica, *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 9.

³⁹ *Ibidem*, p. 10.

⁴⁰ C. Noica, *Mathesis sau bucuriile simple*, ed. cit., p. 44.

De data aceasta, în *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, Noica se simte în posesia întrebării potrivite. Ea este: „cum face spiritul să nu fie tautologic, să întâlnească altceva, deci să aibă o desfășurare cu adevărat progresivă”⁴¹. Cu această întrebare, Noica iese din perimetrul cartezian, dar integrând filosofia lui Descartes în domeniul mai larg pe care îl avea de la început în vedere: „viața spiritului”⁴².

Așadar, în *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou* gândirea lui Noica face un pas înainte; este pasul decisiv. Recunoaștem cu claritate, poate pentru prima oară, interesul care-l va conduce mai târziu la devenirea întru ființă. Desfășurarea progresivă a spiritului este evidențiată de istoria lui *ingenium perenne*. La rândul ei, această istorie este, simultan, istoria lui „ce este” și a lui „ce devine”. Dacă în istoria lui „ce este” am putea recunoaște trăsăturile culturilor de tip istoric, istoria lui „ce devine” oferă – mult mai bine conturat decât în *Mathesis* – roadele culturilor de tip geometric: „oriunde și sub orice formă o asemenea devenire e îngăduită, istoria filosofiei înfăptuiește încă o cucerire, în elanul ei de a totaliza spiritul pentru spirit”⁴³. Ceea ce trece peste *Mathesis* este însăși ideea devenirii. O devenire văzută ca „proiectarea, peste întinderile filosofiei, a unui vast intelect actualizator, care redeșteaptă la viață tot ce are cu adevărat dreptul la ea”⁴⁴. Această suflare – care dă viață – a intelectului rezolvă dilema pe care *Mathesis* o formula sec: „să fii în istorie sau să fii în adevăr?”⁴⁵. Există, consideră Noica, posibilitatea de a fi atât în istorie, cât și în adevăr. Adevărul, transformat în conștiință, răscolește istoria și o asimilează. Activă, această conștiință nici nu depozitează, adunând materie primă, nici nu demolează pentru a pune temelii în locul fostelor ruine. Ea duce o viață proprie: istoria este mediul în care această viață se desfășoară; mediul și conștiința interacționează, fiind, de altfel, perfect potrivite unul altuia, precum orice viețuitoare care se integrează perfect în mediul ei.

Pentru întrebarea potrivită din *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, Descartes și Leibniz sunt numele care răsar de la început în minte. Ce poate exprima mai adecvat desfășurarea progresivă a spiritului decât logica invenției pe care cei doi au vizat-o? Logica invenției, ca năzuință către noi cunoștințe și, totodată, către un nou instrument de obținere a cunoștințelor⁴⁶, atât de promițătoare ca proiect, a condus, în limitele în care a putut fi realizată, la automatizarea actului de invenție, „înlocuind spontana sa desfășurare cu una dinainte calculată”⁴⁷. Viața spiritului, spre care tindea conștiința, devine, pe neașteptate, „un simplu artificiu de

⁴¹ Idem, *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, ed. cit., p. 10.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 17.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ C. Noica, *Mathesis sau bucuriile simple*, ed. cit., p. 29.

⁴⁶ Idem, *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, ed. cit., p. 306.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 293.

invenție”⁴⁸. Pornind de la opțiunea pentru „ce devine”, logica invenției vizată de Descartes și Leibniz a ajuns să îmbrățișeze „ce este”-le pe care-l respingea.

Matematismul gândirii moderne este un ferment pentru spirit, dar matematicile nu sunt știința spiritului⁴⁹. Este meritul lui Descartes de a fi înțeles acest lucru; totodată, este motivul pentru care Noica l-a considerat reprezentativ ca învățător, ca filosof exemplar. Căci, la Descartes, spre deosebire de Leibniz, care se predă, prin arta sa combinatorie, tiraniei matematicilor, filosofia rămâne un act viu, „meditație pur și simplu”⁵⁰. Ca act viu, ca meditație, opusă automatismului matematizant, filosofia nu se plasează în dimensiunea psihologică a conștiinței. Meditația filosofică și inventivitatea matematicilor ar fi, de fapt, indistincte dacă cea din urmă nu și-ar căuta și găsi continuu aplicații în afara domeniului spiritului. Prin acestea, logica invenției iese însă din câmpul filosofiei. Activitatea filosofică, meditația, nu este eficientă în afara propriului domeniu și nici nu-și propune să fie astfel. Ceea ce îi este caracteristic este propria desfășurare – viața proprie: „Când afirmăm că filosofia are ca principal obiectiv viața spiritului, către acest fel de a fi viu al spiritului ne îndreptăm privirea”⁵¹.

Transformată în doctrină, în instrument al invenției, filosofia devine altceva decât este de fapt. Simțind aceasta, Descartes, așa cum arătam la început, preferă să mediteze în loc să citească și să scrie.

*

Să prescurtăm, în final, în câteva puncte, dezvoltarea de mai sus:

1. Primele reflecții filosofice ale lui Constantin Noica – care se constituie de la început într-un program, urmărit de-a lungul a șase ani (1934–1940) – au avut ca reper filosofia lui Descartes, filosofie caracterizată în chip esențial de problema certitudinii și, totodată, a conștiinței purtătoare de certitudine. Filosofia lui Descartes era, de asemenea, inițiatoră a modernității, cu preocuparea ei pentru invenție, de care Noica se simte legat. Matematismul modernității nu este pe deplin îmbrățișat de tânărul Noica.

2. Programul elaborat de Noica nu viza însă o recuperare istorico-filosofică a gândirii lui Descartes. Aceasta are rolul de a însoți o conștiință filosofică în formare, conștiință filosofică preocupată nu atât de obținerea, structurarea, sau vehicularea cunoștințelor, cât de asimilarea problemelor filosofice care urmează să pună în mișcare această conștiință, așa cum o fac, în cazul unei conștiințe nefilosofice, interesele imediate.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 294.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 294–295.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 297.

⁵¹ *Ibidem*, p. 306.

3. Viața conștiinței vizate de tânărul Noica este „viața spiritului”. Mediul în care această conștiință evoluează este istoric. Istoria, așa cum o percepe conștiința preconizată de filosof, nu este însă succesiunea evenimentelor, nici interpretarea acestei succesiuni, ci o *devenire ideală* (pe care o considerăm prima expresie a devenirii întru ființă).

4. Până la distingerea clară a simplei istorii de devenirea ideală a conștiinței filosofice, Noica este obligat să respingă violent istoria, care apare ca o piedică în procesul constituirii conștiinței filosofice. În cele din urmă, filosofia nu este complet desprinsă de procesul constituirii sale, filosofia nu este total independentă de istoria sa.